

Terugblik op de discussie over mondiale bosbouw

R. A. A. Oldeman

Vakgroep Bosteelt LH, Wageningen

Met het spreekwoord "terwijl de senaat vergadert valt Saguntum" vatte ik op 23 april het kernpunt van de eerste ter tafel gebrachte stelling samen. Langdurige Romeinse senaatsdiscussies lieten in 219 v.C. de Carthaagse legers de tijd om de stad Saguntum te veroveren. Zal te langdurige gedachtenwisseling over ontwikkelingssamenwerking ertoe leiden dat bodemdegradatieprocessen de tijd krijgen om steeds meer vormen van samenwerking - en van samenleving! - onmogelijk te maken? Moeten dus dergelijke processen niet eigenlijk een kernpunt van de ontwikkelingsproblematiek worden genoemd? Een onvoldoend onderkende dimensie ervan?

Plattelandsontwikkeling is één van de belangrijkste instrumenten ter bestrijding van armoede, honger en ondervoeding in de Derde Wereld. Het is echter een uitermate gecompliceerd samenstel van politieke, sociale, economische en technische factoren. Daarom is het bestaan en lang voortduren van een intensieve discussie erover niet verwonderlijk. Onder de aanwezigen op de Mondiale Bosbouwdag bleken vrijwel alle meningen vertegenwoordigd te zijn die men in ons land hierover vindt. Welke zijn de oorzaken van het optreden van bodemdegradatie? Zijn dat belangtengstellingen tussen bevolkingsgroepen, tussen meerder- en minderheden? Is dat de bevolkingsexplosie, een algemeen verschijnsel in de Derde Wereld? Is dat een bevolkingstoename vermenigvuldigd met de eis van stijgende welstand? Of een overplanten van voor land of volk niet geschikte techniek?

In deze termen gesteld kwam de gedachtenwisseling in de orde van de beruchte vraag wat of er het eerste was: de kip of het ei. Men kan die vraag oplossen door zich niet te polariseren in kip- en ei-gezinden, in dit verband voorstanders van ofwel een politieke ofwel een ecologische oorzaak, doch in tegendeel door een *cyclus* te onderkennen waarvan alle verschijnselen deel uitmaken. De sociale gesteldheid leidt tot bevolkingsexplosies en verkeerde activiteiten ("technieken"), deze leiden tot bodemdegradatie, deze veroorzaakt op zijn beurt weer sociaal-economisch-politieke ontwrichting, waaruit in ieder geval geen technische verbetering voortkomt dus wederom

voortschrijdende bodemdegradatie, enzovoorts. Zo'n cyclus heeft drie, niet twee drijvende krachten: een sociale, een technische en een ecologische. Van dergelijke cycli zijn in de inleidingen allerlei voorbeelden te vinden.

Echter werd in de discussie nergens duidelijk uitgesproken dat juist bodemdegradatie het meest *onherroepelijke* gevolg van een verkeerde ontwikkelingscyclus is. De kinderen van nu zullen, eenmaal volwassen, hun bestaansmogelijkheden door bodemdegradatie *voorgoed* verloren hebben indien er niets gebeurt. In deze optiek zouden dus juist die kinderen een primaire doelgroep van ontwikkelingssamenwerking moeten zijn; thans wordt er aan hen nog veel te weinig aandacht geschonken. De snelheid van het ecologische ontwrichtingsproces is beangstigend en er is nauwelijks meer dan 20 of 30 jaar over om dit proces af te remmen, stil te zetten en te corrigeren. Met een dergelijke tijdsperiode presenteren zich overigens ook dichter bij huis de ecologische problemen, in Nederland onder de naam landschapserosie. Daarbij werd bovendien overal ter wereld de gang van de samenleving naar een hogere welvaartsniveau door een der aanwezigen "onontkoombaar" genoemd.

De kinderen van nu zullen later niet alleen talrijker zijn dan de volwassenen van nu en een bestaansbasis moeten hebben, maar bovendien meer welvaart en welzijn willen dan de tegenwoordige generatie. Toch kunnen in de toekomst de huidige factoren die de landdegradatie en brandhoutkap versterken alleen maar in omvang toenemen. Een spanningsveld tussen wat men *wil* en wat men *kan* lijkt dan ook onvermijdelijk, terwijl hetgeen men kan in eerste instantie wordt bepaald door de toestand van bodem en landschap. De plattelandsbewoners, gevangen in dit spanningsveld, zijn en blijven ongewild en gedwongen zowel veroorzakers als slachtoffers van de landdegradatie, *tenzij* behoorlijke methoden worden gevonden opdat zij deze situatie kunnen corrigeren. In deze zin is het terugdringen van bodemdegradatie onvoldoende vertegenwoordigd in de doelstellingen van ontwikkelingsprojecten.

Vanuit de vergadering werd bij deze derde stelling

krachtig gewaarschuwd tegen een te technische formulering van een dergelijke doelstelling. Is een van de oorzaken van schade aan de bodem niet juist de transplantatie van technieken en wetenschap die zijn uitgedacht in een ander milieu, maar die niet deugen voor de Derde Wereld? Zijn technische termen niet irrelevant wanneer er ten gevolge van een bevolkings-explosie gewoonweg te veel mensen zijn? Wordt niet door bosbouwers te veel in een eigen, technisch, straatje geredeneerd?

Veel tegenstellingen kunnen hier worden overbrugd door een duidelijk en niet polariserend gebruik van het woord techniek. Daaronder kan men verstaan het pakket maatregelen en middelen om optimaal datgene tot stand te brengen wat men wil. De termen "aangepaste" en "onaangepaste" techniek verliezen zo hun betekenis: een "onaangepaste techniek" is helemaal geen techniek maar een ritueel handelen. De verwoesting van grote delen van het tropische regenbos is inderdaad te wijten aan de inzet van methoden en apparaten die in dat milieu maar zeer gedeeltelijk zinvol zijn. Daarentegen is een bron van werkelijke techniek de bijvoorbeeld op Java of in Sudan nagestreefde "symbiose tussen plaatselijke bevolking en bos", in de inleidingen uitgebreider besproken. Een dergelijke symbiose kan geenszins eenzijdig vanuit de bosbouw worden benaderd. Maar zonder bos kan het evenmin: integratie van de bosbouw in de plattelandsontwikkeling is essentieel voor behoud en ontwikkeling van de samenleving.

Naast andere vormen van verkeerd bodemgebruik, dat is een gebrek aan techniek in eerdergenoemde zin bij welke bevolkingsdichtheid dan ook, is ontbossing en het verkeerde gebruik van bos de voornaamste oorzaak van de bodemdegradatie, en via erosie, van overstromingen, verzilting, dichtslibben van stuwmuren en irrigatiesystemen tot aan woestijnvorming toe. Bescherming, verantwoord gebruik en aanleg van bos zijn dan ook middelen bij uitstek om bodemdegradatie te voorkomen, tot stilstand te brengen of bodemherstel mogelijk te maken.

De integratie van bosbouw in de plattelandsontwikkeling was een draad die door de gehele studiedag heen liep, en waarvan ook door de inleiders reeds vele voorbeelden waren gegeven. Een goed doordachte bosontwikkeling kan een brug slaan tussen de directe noden van de nu levende en werkende bevolking en de bestaansvoorwaarden voor de volgende generaties. Dat kan gebeuren door een goede inrichting van het land met perceeltjes landbouwgrond, bossen en bosjes, al dan niet in combinatie met landbosbouwssystemen ("agroforestry") waarin binnen een perceel zowel voedsel als brand- en bouw hout wordt geteeld. De vele combinatiesystemen van land-

gebruik die door de term "agroforestry" worden aangeduid verdienen met name verder te worden ontwikkeld. Hun rijke mogelijkheden werden in de inleidingen geïllustreerd. Goed onderscheid moet hier worden gemaakt tussen de functies van bomen en bossen. De bomen belichamen de energie- en grondstofvoorziening; houtteelt kan ook buiten het bos geschieden. Daarentegen heeft bos een functie van bodemconserverend en waterbeheersend buffersysteem; bosteelt behoeft daarin zelfs niet met houtteelt samen te vallen. Maar al deze functies moeten worden gewaarborgd.

Bos vergeten in een geïntegreerde benadering van de plattelandsontwikkeling is daarom een even sterke benadering als bosbouw bedrijven binnen een geïsoleerd circuit. Waar elders in de discussie het voorbeeld van een geïntegreerd project aan de Gad-jah Mada Universiteit, met deelname van onder andere Gezondheidszorg, Boshuishoudkunde en Natuurbeheer de menselijke dimensie van het probleem illustreerde, werd eveneens de dringende noodzaak van de verdere ontwikkeling van landgeschiktheidsclassificaties onderstreept. Deze laatste soort systemen grijpen in de eerste plaats aan op het land, het correcte gebruik daarvan en het verhinderen van zijn degradatie.

Het spreekt welhaast vanzelf dat bij een benadering vanuit de plattelandsontwikkeling grootschalige exploitatie- en teeltsystemen in de bosbouw ongeschikt zijn. Dit soort methoden lenen zich integendeel zeer goed voor het door aanleg van "ontginningsbossen" terugwinnen van uitgestrekte zones met reeds sterk beschadigde bodems. In geen geval is het heden ten dage echter meer denkbaar om een hek rond uitgebreide bosgebieden te zetten indien daardoor lokale bevolkingsgroepen gedupeerd worden. Het voorbeeld van de tropische regenwouden werd in een volgende stelling summier ten tonele gevoerd: deze bossen kunnen slechts beschermd worden in het kader van een goed doordachte plattelandsontwikkeling.

Uit de vergadering werd aangedrongen om ook deze uitspraak nader uit te werken. De noodzaak van integrale bescherming van een deel van deze bossen, al ware het slechts om het uitsterven van zeer veel plante- en diersoorten te verhinderen, ontmoette geen tegenspraak. Het omzetten van een ander deel van deze bossen in ecologisch verantwoorde houtteeltsystemen kan het best geschieden door methoden met natuurlijke verjonging en plenterachtig beheer te stimuleren, maar hiermee zijn ook de mogelijkheden niet uitgeput. In dit geval staat er een reden van ecologische complexiteit en niet een sociaal-economische redenering voorop om monoculturen te

vermijden. Tenslotte zou een ander deel van het regenbosareaal moeten worden omgezet in platte-landsgebied waarin voedselproductie prioriteit heeft. De behoefte aan "die goede tropische hardhoutsoorten" overal ter wereld, maar ook lokaal werd onderstreept; de wereldmarkt in deze sector is niet zonder grote invloed op het lot van het regenwoud.

Onder andere naar aanleiding van het tropische regenbos, maar ook bij andere punten kwamen twee essentiële factoren naar voren die een rol spelen bij welke positieve ontwikkeling dan ook. De door diverse sprekers gelegde nadruk op educatie en opvoeding van de bewoners van de landstreken in kwestie onderstreepte de in de stellingen geponeerde noodzaak om van de jongeren en kinderen expliciet een doelgroep te maken. Er werd gewaarschuwd tegen het misbruik van opvoeding als pressiemiddel. Niettemin staat of valt vanzelfsprekend de capaciteit van een lokale bevolking om door doelmatig gebruik van bodem en water een menswaardig bestaan op te bouwen, met een daarop gerichte en doelmatige opvoeding van elk van zijn leden.

De tweede factor werd verwoord als twijfel aan de mogelijkheid van een wijs gebruik van de natuurlijke hulpbronnen in het kader van een geïntegreerde plattelandsontwikkeling indien niet duidelijke orde en wet aanwezig waren. Vanuit het forum werd deze stelling omgedraaid: laat men in internationale samenwerking eerst een integrale en betamelijke visie op de landgebruiksplanning ontwikkelen, dan hebben de nationale regeringen een basis om orde en wet zelf te garanderen. De sterke onderlinge afhankelijkheid van genoemde factoren leidt tot de gedachte dat ook hier van een cyclische ontwikkeling sprake is, en bovendien tot een nadere overdenking van de nationale soevereiniteit van de tropenlanden. Helaas kwam dit onderwerp in de discussie onvoldoende uit de verf; overigens werd van verschillende kanten onderstreept dat in de praktijk dit alles makkelijker gezegd dan gedaan is.

Dat ook Nederland zijn bijdrage moet leveren aan de oplossing van het hierboven besproken complex van problemen werd vanzelfsprekend door niemand ontkend. Hoe dat op de beste wijze kan worden gerealiseerd bleek een vraag waarop uiteenlopende antwoorden worden gegeven. Moet ontwikkelingssamenwerking geïnitieerd worden vanuit de ontwikkelingslanden? Of moet juist uit voorafgaand breed overleg, *samen*, zo'n samenwerking voortkomen? In ieder geval zijn vormen van ontwikkelingswerk die worden opgedrongen door geïndustrialiseerde landen niet de goede oplossing, uit welke hoe nobele of twijfelachtige overweging dan ook. Men moet, volgens een woordvoerder, zich hoeden voor "hobbyl-

me" in dezen: dat zou echter een mentaliteitsverandering van de "hulp-gevers" verelen, waar thans het pakket onderzoek-onderwijs-technisch/financiële hulp te vaak een "pressiemiddel" zou zijn. In deze samenhang is het criterium van de Ivoriaanse minister van wetenschap dr. Lorougnon relevant: elk onderzoeksproject dat in zijn land wordt goedgekeurd moet resultaten opleveren op drie gebieden, te weten nieuwe wetenschappelijke, onderwijsbare en toepasbare kennis en inzichten. Hiermede wordt de kunstmatige tegenstelling tussen "wetenschappelijk" en "toegepast" werk overbrugd, en "liefhebbers" uitgesloten.

Over productie en teelt van hout in de Derde Wereld liepen de meningen uiteen. Aangezien West-Europa de helft van zijn hout, na alle het belangrijkste importprodukt, invoert bestaat er geen oplossing die in één klap het houtprobleem oplost. Liggen de prijzen voor dit hout soms te laag om betere oplossingen te stimuleren? Moet er minder worden geïmporteerd naarmate ons land erin slaagt om op ecologisch verantwoorde wijze zelf meer hout te telen? Het opvoeren van de eigen produktie van hout is in ieder geval een belangrijk element. Waar zou in de tropische landen de nadruk moeten liggen: op de produktie van hout voor de markt of op brandhoutteelt voor lokale bevolkingen? Jammer genoeg werden deze punten in de discussie niet gekoppeld aan de voorgaande, te weten de overlegsituatie van waaruit tot doelstelling en uitvoering van samenwerkingsprojecten moet worden besloten.

Wel werd, met opmerkelijk enthousiasme van alle aanwezigen, gesuggereerd dat de KNBV zich als vereniging met de op deze Mondiale Bosbouw dag gemaakte noodkreet zou moeten wenden tot de volksvertegenwoordigingen van de landen, die bij ontwikkelingssamenwerking betrokken zijn alsmede tot de bosbouworganisaties in die landen.

Dat de thans onvoldoende inbreng van Nederlandse bosbouwkundige kennis, inzicht en ervaring bij de regeneratie van sterk beschadigd land belangrijk zou moeten worden versterkt was een stelling die niet werd bestreden, in tegenstelling tot de volgende. Een der aanwezigen keerde zich namelijk krachtig tegen de overdracht van Nederlandse ervaring bij plattelandsontwikkeling door integrale landinrichting, op grond van de totaal verschillende menselijke en materiële situaties in tropische landen en in Nederland. Echter zou inzet van deze ervaring, uitsluitend al op grond van het daarin besloten denken in termen van geïntegreerde structuren van landgebruik, behulpzaam kunnen zijn bij het opsporen en operatief maken van Integreerende factoren, ook in situaties die

zeer sterk afwijken van die in ons land. Nabootsing moet daarbij vanzelfsprekend vermeden worden.

Mogelijk wegens tijdgebrek aan het einde van de discussie, maar zeker ook omdat tijdens het laatste kwartier vooral andere stellingen een weerwoord uitlokten, bleven de volgende onbestreden.

De in Nederland bestaande instellingen op bosbouwkundig gebied worden onvoldoende ingeschakeld bij de uitvoering van het ontwikkelingsbeleid. Met name in het tropische regenbos zou het Nederlandse onderzoekspotentieel efficiënter moeten worden ingeschakeld, om in nauwe samenwerking met de lokale bevolking en onderzoekers nieuwe kennis en inzichten te verwerven, te verbreiden en toe te passen voor een innoverend beleid gericht op wijs gebruik, inclusief behoud, van thans nog intacte bosgebieden.

In de hele wereld werken, zij het voornamelijk individueel, enkele honderden Nederlandse bosbouwers. Bij deze groep bestaat een grote behoefte aan gecoördineerde onderlinge contacten en uitwisseling van ervaring. Daarnaast zijn de overdracht van kennis die verloren gaat of dreigt te gaan, alsmede een goede opvang van naar Nederland terugkerende bosbouwers, redenen om te denken aan een organisatie van Nederlandse bosbouwers, bijvoorbeeld in de vorm van een Internationaal bosbouwcentrum, dat een goed instrument zou zijn om via verbeterde communicatie- en informatiekanalen de bewuste tot standbrenging van de op de Mondiale Bosbouwdag besproken activiteiten te bevorderen.

Bij de terugblik op deze discussie heb ik de stellingen, die slechts hulpmiddelen zijn om ideeën te toetsen, te ontwikkelen en boven water te krijgen, niet als zodanig gereproduceerd. Ze zijn immers door de discussie achterhaald. Voorts heb ik alles wat er tijdens deze samenspraak is gezegd, gerangschikt en verwerkt, zodat de lezer de tijdens de bijeenkomst ge-

maakte gedachtensprongen kan vermijden.

Hebben deze studiedag en deze discussie ons nu verder gebracht op de met voetangels en klemmen bezaaide weg van de ontwikkelingssamenwerking? Dat lijkt mij wel. Het aansnijden van bodemdegradatie en de ontwrichtende werking daarvan op de tropische samenlevingen is op zichzelf niets nieuws. De manieren die werden aangeduid om deze factoren ook in de praktijk van de ontwikkelingssamenwerking voldoende zwaar te doen wegen, met name door herbezinning op doelstellingen en doelgroepen van projecten zijn dat wel. Zonder overschatting van een dergelijke studiedag kan toch gezegd worden dat hij een stapje vooruit betekent, misschien ook een aanloopje voor een grotere pas. In de discussie manifesteerde zich de bestaande tegenstelling tussen "milieugerichte" en "ontwikkelingsgerichte" denkwijzen over internationale samenwerking op een opvallende en ongewone manier: de eerste werd namelijk verscheidene malen als "te *technisch* gericht" aangeduid. Weinu, daarmee komen de beide gezichtspunten dichter bij elkaar te liggen. Immers is dat een heel ander geluid dan dergelijke denkbeelden als alarmistisch af te doen, zoals tot voor kort nog geschiedde. Het belangrijke van deze verschuiving in de benadering is nu, dat beide zijden van het probleem in concrete termen zijn uitgedrukt en dat dus voortaan een op de praktijk gerichte formulering mogelijk wordt, waarin aan meer aspecten wordt recht gedaan dan tot nu toe.

Dat de KNBV een herkenbaar stempel op de studiedag drukte was niet alleen onvermijdelijk maar ook juist. Immers kan in de vorm van een goed geïntegreerde bosbouwcomponent binnen de plattelandsontwikkeling een aantal van de besproken problemen worden opgelost zoals het behoort, met name waar het erom gaat om een brug te slaan tussen de noden en behoeften van nu en van morgen.

Laat ons hopen dat in de nabije toekomst vooral de tropenlanden van deze studiedag kunnen profiteren.